

Széchenyi István Egyetem
Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskola

Borbély Katalin

Hosszúra nyúlt átmenet?

Doktori értekezéstézisei

Konzulens: Dr. Farkas Szilveszter PhD

Győr
2007. május

1. A disszertáció célja és hipotézisei

Kelet-Közép-Európában másfél évtized telt el azóta, hogy az itt lévő államok társadalmi és gazdasági struktúrája gyökeres változásnak indult. Valóban gyökeres változás történt-e? Eltűnt-e a szocializmus és a tervgazdálkodás évtizedek alatt felhalmozódott hordaléka a társadalmi, gazdasági folyamatokból és a különböző szakmák jogi és viselkedési szabályaiból? Lezárták-e az átmeneti gazdaságok az átalakulás szakaszát? Esetleg kialakulóban van-e egy sajátos jegyekkel bíró térség? A rendszerváltozások óta eltelt időszak már lehetővé teszi, hogy megvizsgáljam, hogyan tud a régió számviteli szabályozása belesimulni szűkebb és tágabb környezete folyamataiba, képes-e megfelelni a vele szemben támasztott követelményeknek.

A számvitel a gazdálkodási folyamatok regisztrációjára, információk előállítására és döntések megalapozására alkalmas tevékenység. Szabályozása a fentiek miatt kulcsfontosságú, különösen olyan gazdaságokban, ahol ezek az információk a korábbiakban erősen torzultak, de a politikai-gazdasági rendszerváltozások új szabályozás felépítésére adtak lehetőséget.

A világ gazdaság változásaihoz illeszkedő számviteli harmonizáció a XX. század hetvenes éveiben felszínre hozta a nemzeti különbségeket és az ebből eredő gazdálkodási, döntési problémákat. A számvitel fejlődésével, szabályozásával, klasszifikációjával foglalkozó szerzők egyetértének abban, hogy a különböző nemzeti számviteli szabályozásokat befolyásoló legfontosabb tényezők minden országban azonosak. Roberts, Weetman és Gordon (1998) ilyeneknek tekintik a társadalmi berendezkedést, a jogrendszert, a gazdaság alapvető működési szabályait, intézményrendszerének néhány elemét, mint a gazdasági társaságok finanszírozását, az adórendszert, magát a számviteli szabályozást és az adott kultúrát, amely sok esetben utal a számviteli problémák megoldásának módjára is.

Ettől az időszaktól a számviteli szakembereket élénken foglalkoztatták a szabályozó rendszerek között felismerhető és leírható azonosságok és különbségek. Módszertani és tartalmi szempontból is különböző elméletek, besorolások születtek (Roberts, Weetman, Gordon, 1998).

A klasszifikációk születésének időszakában a szerzők a tervgazdálkodás alapján működő országokat nem illesztették rendszerükbe, a rendszerváltozások után azonban az átmeneti országok jól besorolhatók a kontinentális típusú, erős makroökonómiai jelleggel bíró országok csoportjába (lásd 1. táblázat). Ez elsősorban abból adódik, hogy az egykori tervgazdaságok számviteli rendszerüket nem önállóan építették ki, hanem adaptálták.

A kilencvenes évek első felétől a számviteli szakma érdeklődése az egykori keleti blokk felé fordult. Sokan vizsgálták a régió számviteli szabályozását. Dolgozatom arra tesz kísérletet, hogy a kontinentális számviteli rendszer főbb jellemzői mellett olyan ismérvcsoportot írjon le,

ami mindhárom országot jellemzi, és a későbbiekben a régió további országaiban is vizsgálat tárgyává tehető. Az értekezés hipotézisei megfelelnek az ismérveknek, illetve azok hatásának az éves beszámoló megbízható és valós képeére.

1. táblázat

Az európai szabályozó rendszerek két, alapvetően eltérő csoportjának legfontosabb szakmai jellemzői

Számviteli jellemzők az I. csoportban (kontinentális, hands-on)	Társadalmi-gazdasági tényezők		Számviteli jellemzők a II. csoportban (angolszász, hands-off)
Előírásalapú szabályozás (törvényekkel)	jogrendszer		elvalapú szabályozás (standardokkal)
	Kodifikált (zárt rendszer, alapja a törvénykezés, ill. a végrehajtó hatalom)	Precedens (nyitott rendszer, alapja a bírói ítélkezés)	
rugalmatlanság, megfelelés az állam elvárásainak	ellenőrzés		rugalmasság, megfelelés a döntéshozók elvárásainak
	végrehajtó hatalom, hatóságok (makroökonómiai jelleg)	szakmai szervezetek (könyvvizsgálók) (mikroökonómiai jelleg)	
hitelező-, ill. államorientált cél: biztosítani a hitelezőt a visszafizetésről eszköz: az óvatosság elvének hangsúlyozása	a vállalkozásfinanszírozás intézményi formája, információorientáltság		befektetőorientált cél: biztosítani a befektetőt az elvárt megtérülésről eszköz: az összemérés elvének hangsúlyozása
	bank	tőzsde	
eredmény-minimalizálási kényszer, "rejtett tartalék" képzése (összhangban az óvatosság elvével)	kapcsolat a társasági adó törvénnyel		a realizált eredmény kimutatása, (összhangban az összemérés elvével)
	szoros	nincs	

A táblázat alapján Magyarország, Románia és Szlovákia szabályozó rendszerei makroökonómiai jellegűek, kontinentális típusúak, mára de jure eurokompatibilisek, adaptált rendszerek. A sajátos ismérvcsoportra vonatkozó állításaim a következők:

1. A vizsgált országok számviteli szabályozó rendszereinek rendkívül rövid idő alatt kellett teljesíteni a harmonizációs feltételeket, ezért erőteljesen akceleráltak. Ez az erőteljes akceleráció

rányomja bélyegét a térség szabályozó rendszereire, mert megakadályozza azok organikus fejlődését.

2. A jogalkotás és az ellenőrzés sajátosságaiból adódóan ma is döntő fontosságú a hatalmi ágak közötti munkamegosztás a számviteli szabályozó rendszer működtetésében. Elsődleges szerepe a törvényhozás és a végrehajtó hatalom együttesének van. Lényeges kérdés azonban az országtanulmányok során, milyen köztük a munkamegosztás a számvitel szabályozásában.

3. Másfél évtizeddel a rendszerváltozások után szakembereik szakmai attitűdjét elsősorban az előírásoknak való alávetettség jellemzi. A szabálykövető magatartás a kodifikált jogrendszerben kívánatos viselkedési forma, ám a számvitel nemzetközi harmonizációjának iránya alapvetően más magatartást kíván a szakmától.

4. A fenti három állítás – amelyek igazolása értékezőm feladata – jelentősen befolyásolja az éves beszámoló által nyújtott számviteli információ szerkezetét és tartalmát. Ez utóbbi állítást az esettanulmánnyal szeretném alátámasztani.

A továbbiakban tehát azt vizsgálom az országtanulmányok és az esettanulmány keretében, hogy a feltett jellemzők valóban léteznek-e, hogyan nyilvánulnak meg a három szabályozó rendszerben, milyen következményei vannak azon belül és kívül. A gazdaság egészében megnyilvánuló hatásának vizsgálatakor azt hangsúlyozom, hogy a három ország nemzeti szabályok alapján előállított éves beszámolóinak tartalmát és szerkezetét még mindig legerősebben az állami információigény befolyásolja, bár megjelennek bennük a harmonizációhoz illeszkedő megoldások is.

2. A kutatás módszertana

A kutatás során primer és szekunder módszereket alkalmaztam. Ilyen a vizsgált országok számviteli törvényeinek, egyes rendeleteinek elemzése. A vizsgálat szempontjai: valóban érvényesülnek-e a kontinentális számvitel alapvető jellemzői; eurokonformnak tekinthető-e a szabályozás, milyen gyors a harmonizáció; az alkalmazott számviteli és értékelési elvek hogyan segítik elő a jog- és rendeletalkotáson keresztül fiskális érdekek érvényesülését, az állami információigény kielégítését; mennyire dominál az előírásokban szabályosság (mint nem nevesített számviteli elv).

Szintén a primer kutatáshoz kapcsolódik az esettanulmány összeállítása. Az esettanulmányban, amely egy – a vizsgált régió egyik országában működő – vállalkozás 2004. évi záró főkönyvi kivonata és beszámolója alapján készült, arra a kézenfekvő kérdésre keresem a választ, hogy az a befektető, aki a térségben szeretne letelepedni, hányféle megbízható és valós képet kap majd a különböző nemzeti szabályozások alapján, és melyik lesz számára a leghasznosabb, illetve

legmegbízhatóbb. Az esettanulmány az információ irányát és minőségét meghatározó szempontból vizsgálódik, ezért a vizsgálati szempontok az a számviteli információra vonatkozó alapelvek, a lényegesség és a költség-haszon összevetésének elve.

A másfél évtizedes folyamat összetevőinek, körülményeinek vizsgálatához nagy segítséget nyújtottak az adott országok szakembereivel készített – gyakran csak egy-egy kérdéskörrel foglalkozó – interjúk.

A szekunder kutatási módszerek közül kiemelkedően fontos a rendelkezésre álló magyar és idegen nyelvű szakirodalom feldolgozása.

A kutatás, és az eredményeképpen létrejött összegzés során több olyan módszertani probléma is felmerült, amelynek elhallgatása csorbítaná vizsgálatom hitelességét. A számviteli szakma elméletének és gyakorlatának is elfogadott közös nemzetközi nyelve az angol, amely bizonyos pontokon megkönnyíti, másutt azonban megnehezíti a téma iránt érdeklődők munkáját. Megkönnyíti, mivel nyelvismeret birtokában széleskörű információforráshoz juthat a kutató. Megnehezíti, mivel az angolszász számvitel és a szakemberek alapvetően más logika mentén fogalmazzák meg a szakmai problémákat, és ebből következően más megoldásokat is találnak rá. A szakirodalom olvasásához tehát többnyire angol nyelven megszerezhető olyan szakmai ismeret szükséges, amely nélkül a választott téma nem dolgozható fel megfelelően.

A dolgozat során többször alkalmaztam olyan fogalmakat, amiket a magyar és az idegen nyelvű szakirodalom is előszeretettel alkalmaz, de alakja vagy értelmezése eltér a köznyelv, bizonyos esetekben más, rokon tudományterület értelmezésétől. Szerepelnek benne olyan számviteli szakkifejezések is, amelyek nem képezik a vizsgálat tárgyát, de meghatározásuk a továbbiak feltétlenül szükséges. Az említett fogalmak és kifejezések értelmezését lábjegyzetben adtam meg.

Az egyes nemzeti szabályozó rendszerek szaknyelvként választhatják az adott állam statisztikai vagy társadalmi-gazdasági szempontból domináns nyelvét, az adott ország hivatalos nyelvét vagy egy idegen nyelvet is (Parker, 2001). Hogy ez nemcsak elméleti problémafelvetés, azt a szakirodalomban több helyen is tapasztalható. Evans és Nobes (1996) azt vizsgálta, hogy az EGK 4. irányelvének¹ angol és német nyelvű fordításában milyen különbségek vannak az egyik meghatározó alapelvet illetően. További vizsgálódásaik során a két ország számviteli rendszerébe való adaptálásának különbségeit is feltárják, miközben az alapvetően eltérő számviteli rendszerek „filozófiáját” sem hagyják figyelmen kívül.

---

¹ Az Európai Gazdasági Közösség Tanácsának 78/660/EGK számú, 4. irányelve meghatározott jogi formájú gazdasági társaságok éves beszámolójáról. (1998) – *Számvitel, Adó, Könyvvizsgálat*, (40),7-8, 313-327.o.

Ugyancsak erre a problémára mutat rá Sucher, Seal és Zelenka (1996), akik Csehszlovákia első számviteli törvényének három különböző intézmény, illetve szerző általi fordítását vették kritikai vizsgálat alá.

Az általam választott téma soknyelvűsége tehát felveti a kérdést, hogyan lehet leküzdeni – kutatómódszertani szempontból is elfogadhatóan – a soknyelvűséget. A román és a szlovák számviteli törvények magyarra vagy angolra fordított változatát nem fogadtam el kritika nélküli forrásnak a dokumentumelemzésekénél. Vizsgálatához segítséget nyújtottak olyan Romániában és Szlovákiában élő magyar anyanyelvű szakemberek, akik az ország hivatalos nyelvén szerezték szakirányú végzettségüket, és ma is ezen a nyelven gyakorolják szakmájukat. Segítségükkel lehetőségem nyílt a pontatlan, félreérthető szövegrészleteket pontosítani, a háttérükben meghúzódó törvényhozói, végrehajtói, vállalkozói és szakmai magatartást felderíteni. Az értekezés szövegében a magyar számviteli szakma kifejezéseit használtam. Jelentős szóhasználati különbségnél lábjegyzetben adtam meg a hivatalos fordítás kifejezését.

Ugyancsak sok segítséget nyújtottak az esettanulmány elkészítése kapcsán, hiszen a beszámoló „átfordítása” nem mechanikus tevékenység, a beszámoló szerkezeti és tartalmi ismeretében sem.

Az irodalomjegyzék – a vizsgált időszak hosszából adódóan – több, mint másfél évtizedre terjed ki. A feldolgozott szakirodalom jegyzéke szigorúan csak a vizsgálatához kapcsolódó cikkeket, tanulmányokat tartalmazza. A szükséges – háttérismeretekre vonatkozó – meghatározásokat és a közvetett hivatkozásokat a lábjegyzetben tüntettem fel.

3. A kutatás eredményei, a hipotézisek igazolása

A vizsgálat kiindulópontja a beszámolóban bemutatott információk megfelelése a megbízható és valós kép követelményének és a piaci szereplők igényeinek. Ahogyan azt már megállapítottam – hivatkozva több szerzőre is – a követelmény környezetfüggő és állandó változásban van, a társadalmi gazdasági, kulturális környezetnek megfelelően. Ebből az a következtetést vonható le, hogy a vizsgált társadalmak jelenlegi ellentmondásai is tükröződnek a követelmény teljesülésében, illetve torzulásában. A piaci szereplők erőviszonyai is jelentősen befolyásolhatják a beszámoló információinak minőségét, ahogyan azt az első fejezetben bemutattam.

A „true and fair view”, mint minőségi követelmény egzakt módon nem mérhető. Annak vizsgálata azonban lehetséges, hogy a beszámoló összeállítói a környezet mely szereplőit

preferálják önszántukból vagy kényszer hatására. A kérdést az országtanulmányokban válaszoltam meg.

A kutatás során megvizsgáltam a számvitelt befolyásoló társadalmi-gazdasági tényezőket. Természetesen nem tekintem feladatommak az összes tényező ismételt felsorolását, hiszen ezeket már a klasszifikációk és a kialakult rendszerek (lásd 1. táblázat) vizsgálatánál is elemeztem.

A kiválasztott országok a liberális-demokratikus rendszerek közé sorolhatók, de a rendszerváltozások előtt az egalitárius-autoritárius rendszerekhez tartoztak. Bár az elmúlt másfél évtizedben a piacgazdasághoz illeszkedő társadalmi és gazdasági intézményrendszer kialakult, a korábban funkcionáló intézmények jellemzőit és a korábbi rendszerhez kapcsolódó szemléletet sok esetben átmentették. A társadalom átrendeződését ugyan nem vizsgáltam, de a Roberts, Weetman, Gordon (1998) által írt tanulmány azon megállapítása helytálló, hogy az egalitárius-autoritárius rendszerek egyik legfontosabb jellemzője az állami kontroll – a piacgazdaság intézményrendszerének kialakulása, a társadalmi változások ellenére – másfél évtized után is jellemzi az átmeneti gazdaságokat. Az országtanulmányok esetében minden alkalommal jól érzékelhető volt az erős kontroll, elsősorban nem a törvénykezés ténye, sokkal inkább tartalma és formája miatt. Az esettanulmány kapcsán a központilag előírt információszolgáltatás és az ennek mindenáron megfelelés kényszere nyilvánvalóvá vált.

A tanulmány szerzői (lásd fent) külön tényezőként említenek olyan történelmi eseményeket, amelyek befolyásolhatják a számviteli szabályozó rendszert. Nem feladatom a történelmi előzmények vizsgálata, de kétségtelen, hogy a tervgazdálkodás évtizedei rányomták bélyegüket a három ország számviteli szabályozó rendszerére. További következménye a történelmi „kitérőnek”, hogy ezek az országok visszanyúltak a szocializmus előtti történelmi, kulturális kapcsolataikhoz, amikor működő, előképnek tekintett rendszereket adaptáltak. A „klónozott” rendszerek továbbélése, fejlődése követhető volt az elmúlt másfél évtizedben, és – különösen Románia esetében – szembetűnő volt az átvett szabályozás és a kialakulóban lévő piacgazdaság inkongruenciája.

A kulturális tényezőket vizsgálva Gray dimenzionálása alapján megállapítható, hogy a vizsgált országokban igen erős az állami kontroll és az uniformizáltság. A számviteli szakemberek viselkedésében sokkal inkább a konzervativizmus, mint az optimizmus dominál, és a piacgazdaság kialakulásának köszönhetően a szabályozórendszert egyértelműen a nyilvánosság jellemzi.

A klasszifikációk után a számvitel harmonizációjának rövid összefoglalója következik, amely elsősorban a szakirodalmon alapszik, mégis újszerűnek mondható, hiszen a vizsgálat

aspektusai rávilágítanak a különböző szabályozórendszerek összefüggéseire, együttélésére, egymásra és a vizsgált országokra gyakorolt hatására (lásd 2 és 3. sz. ábra).

Magyarország, Románia és Szlovákia számviteli rendszere egyértelműen a kontinentális („hands-on”) csoportba tartozik (lásd 1. táblázat), annak összes jellemzőjével.

Az országtanulmányok során három feltevést vizsgáltam. Olyan sajátosságokat, amik a kontinentális jegyek mellett jellemzik ezeket a szabályozásokat. Azt állítottam, hogy fejlődésük akcelerált, a számviteli törvénykezés aszimmetriát mutat, és túlzottan erős szabálykövetés jellemzi a szakemberek magatartását. Továbbá, hogy ezek a tényezők befolyásolják a beszámoló megbízható és valós képét.

A fenti állítások újdonsága, újszerűsége abban áll, hogy a szakirodalom több átmeneti gazdaságra vonatkozóan nem vizsgál együttesen olyan jellemzőket, amelyek minden bevont országra vonatkoznak. Ez a tény ad a kutatásnak perspektívát, hiszen a hipotézisek alátámasztása esetén a vizsgálat kiterjeszhető az összes átmeneti gazdaságra.

A három hipotézis közül az akceleráció hatását a szakirodalom nem vizsgálja. A vizsgált országok közül Magyarországon biztosan nem készült áttekintő publikáció a rendszerváltozás utáni számviteli szabályozó rendszerről.

A törvénykezés aszimmetriája – bár nagyon kézenfekvőnek tűnik az országtanulmányok alapján – együttes jellemzőként nem szerepel a feldolgozott szakirodalomban. A kutatás eredménye – a gazdasági, jogalkotási háttér ismeretében – olyan tényre hívja fel a figyelmet, ami jelenleg a legnagyobb akadálya a „true and fair view” teljesülésének.

A szakmai attitűd Bailey (1988) művében a tervgazdaság számviteli „tünet-együttesének” tényezője, mégsem érdektelen, hiszen az rendszerváltozások után is fennmaradt ez a probléma. Vizsgáljuk meg elsőként az akcelerációt! Mindhárom országban a rendszerváltozás után elkezdődött a piacgazdaság kiépítése, hamarosan felmerült az Európai Unióhoz való csatlakozás igénye és lehetősége, és nem utolsósorban megnőtt az új államok nemzetközi aktivitása is. Igaz volt ez a számviteli harmonizáció tekintetében is. Ezeknek az országoknak tehát egy időben több feladatot is meg kellett oldaniuk, úgy hogy közben a társadalmi-gazdasági tényezők állandó változásban voltak. Helyzetük nem volt optimális, mert közelmúltjuk mély nyomokat hagyott társadalmon, gazdaságon egyaránt.

Az 1. ábra elsősorban azt hangsúlyozza, hogy ezeknek az országoknak egyszerre kell múltbeli és jövőbeni szabályokhoz igazodni, miközben figyelemmel kellene lenniük piacgazdaságuk fejlődésére is.

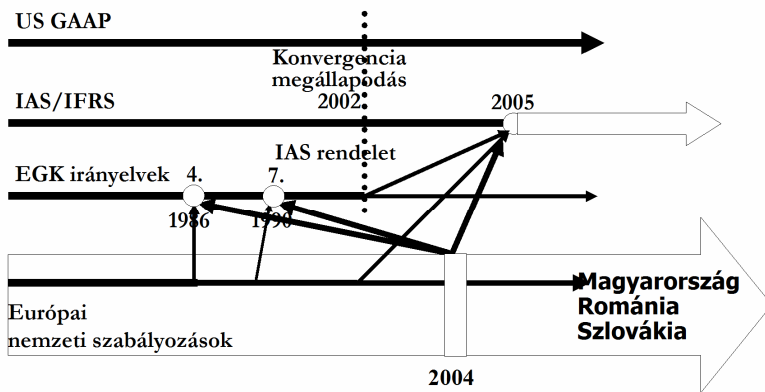
Ez utóbbi mind a három ország esetében egy olyan tényező, amely a korábban említett tanulmányban (Roberts, Weetman, Gordon, 1998) is szerepel, a vállalkozások komplexitása.

A kelet-közép-európai privatizáció nyomán létrejött gazdálkodók döntő része mikro-, kis és középvállalkozásnak minősül, amelyek számára nem megfelelők a harmonizált előírások. Ezek ugyanis a konszolidált beszámolókra koncentrálnak. Mindhárom országban meglehetősen nagy terhet ró a vállalkozókra a részletes és sok esetben az adótörvény előírásait preferáló könyvvizetés és beszámolóképzítés. Az alapos szakmai ismeretek megfizetése túl költséges ennek a vállalkozói rétegnek.

Az akcelerált fejlődésnek nemcsak a számviteli szabályozásban bekövetkezett konvergencia volt az oka, hanem a piacgazdaságok előre nem látható változásai is. Ez a szabályozás folyamatos változtatását tette szükségessé. A folyamat a legjobban a magyar számviteli törvény 1993 és 1998 közötti változtatásain látszik.

1. ábra
Akceleráció a számviteli szabályozásban

A felsorolt kényszerítő tényezők következtében a fenti rendszerek fejlődése nem tekinthető organikusnak, és ennek egyik legnegatívabb következménye, hogy a számviteli szabályozó rendszerek nem felelnek meg a vizsgált gazdaságok jellemzőinek, mindenekelőtt a mikro-, kis- és középvállalkozások piaci szerepének és gazdálkodási körülményeinek.

Ugyancsak negatív következményként említhetem, hogy a felgyorsult illeszkedési folyamat következtében a szabályozás konfüzzá vált bizonyos időszakokban és kérdésekben. Ilyen volt például a szlovák szabályozásban az az időszak, amikor a teljesítés alapú és a pénzforgalmi

szemlélet egyszerre volt jelen a szabályozásban a kettős könyvvitelt vezető vállalkozások esetében.

A második sajátosság – a törvénykezési aszimmetria – okai részben a kontinentális rendszerek sajátosságaiban, részben a vizsgált fiatal demokráciák jellemzőjében keresendők.

A kodifikált jog és a precedensjog szemléletbeli különbségéről már a klasszifikációk előtt említést tettem. A részletes törvényi előírások ezekben az országokban – korábbi kontinentális jellegükből adódóan – a rendszerváltozások után is kézenfekvő megoldásnak bizonyultak.

Ahogy az 1. táblázatban és az országtanulmányokban is látható, a számviteli eredmény és a társasági adó között mindhárom országban szoros kapcsolat van. Így a fiskális érdekek közvetlen hatással vannak a szabályozásra, ezen keresztül befolyásolva a számviteli eredményt. Az óvatosság elvének alkalmazása oldja fel ezt az ellentmondást, de egyben torzítja is a megbízható és valós képet. A rejtett tartalék képzésének ténye nem mond ellent a kontinentális számvitelű piaci környezet (elvileg) legfontosabb piaci szereplője, a hitelező szándékainak, de biztosan nem mutatja ki a realizált eredményt.

Magyarország, Románia és Szlovákia szabályozórendszerének preferenciái – tekintettel a gazdálkodási információ irányára – a vizsgált időszakban az állami igényeket helyezték előtérbe, ugyanakkor gazdasági helyzetüknél fogva elsősorban a befektetőket kellett volna preferálniuk.

Az adózás és a számvitel elválasztása lehetőségként felmerül ugyan, de egyértelműen pozitív hatása mellett (a „true and fair view” teljesülése) negatív következményei is lennének, hiszen a mikro-, kis- és középvállalkozások – gazdasági megfontolásból valószínűleg – az adózási szempontokat tartanák elsődlegesnek, ezzel háttérbe szorítva a számviteli információt.

Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül azt a tény sem, hogy elsősorban ennél a vállalkozói körnél meg kellene fontolni, hogy hogyan lehetne a költség-haszon elvének érvényt szerezni. Ezzel a kérdéssel részletesen a magyar szabályozás kapcsán foglalkoztam.

A kontinentális és angolszász rendszerek adózással kapcsolatos különbsége az éves beszámoló szintjén jelentkezik, mivel ők társasági adófizetésre kötelezettek. A konszolidált beszámoló információi tehát megbízhatóbbnak tűnnek, hiszen az nem „adóköteles beszámoló”. A konszolidált beszámoló közül a tőzsdén jegyzett vállalkozások 2005-től a nemzetközi standardok alapján készített beszámolóra kötelezettek. E tekintetben fontos előrelépés a magyar és a szlovák számvitelben is, hogy az IAS/IFRS-ek alapján készített beszámoló azonos értékű a nemzeti konszolidált beszámolóval. A vállalkozások tehát harmonizált definíciókon és módszereken alapuló beszámolót is készíthetnek, ha akarnak. A csatlakozás után – feltehetőleg – Románia is hasonló döntést hoz majd.

Ne feledkezzünk meg arról a megállapításról, hogy a három gazdaságban az állami kontroll és ezzel együtt az állami információigény nemcsak erős, hanem elsődleges is!

A vizsgált gazdaságok közül mind a háromban voltak és lesznek olyan időszakok, amikor a fiskális érdekek túlzottan felerősödnek. Ezek az időszakok a számviteli szabályozásra is hatással vannak, az eredményminimalizálási és adópozicionálási szándékon keresztül. Mindaddig, amíg nincs szétválasztva a társaságok adózása és számvitele, sérül a számviteli információ is. Azt a tényt nem vizsgáltam, csak megemlítem, hogy mindhárom gazdaságban jelen van az adóelkerülési szándék, ami – ha sikeres – egyértelműen a gazdálkodási információk meghamisítását jelenti.

A problémát (a fiskális érdekek hatása a számvitelre) tovább súlyosbítja, hogy a fiatal demokráciákban még nem tekinthető mindenütt stabilnak a jogalkotás.

A folyamatot elsősorban a román gazdaságban vizsgáltam, de ugyanezek a jelek mutatkoznak Szlovákiában is. Mindkét országban megfigyelhető, hogy a törvényhozás szintjéről a jogalkotás átcúszik a végrehajtó hatalomba, ami a fenti érdekek érvényesülését még inkább elősegíti, torzítva ezzel a megbízható és valós képet.

A magyar számviteli szabályozás mindeddig mentes volt ettől a problémától, de a törvényalkotás szintjén maradván sem tudott rugalmas, a magyar gazdaság igényeihez illeszkedő rendszert létrehozni. A tervezett kétszintű szabályozás, a keretjellegű törvénnyel és a számviteli standardokkal megoldást mutathatna a hasonló helyzetű szabályozásoknak is. A mostani elképzelések – a jelenlegi számviteli törvény hatályban maradása mellett a számviteli standardok PM-rendeletként való kihirdetése – azonban sokkal inkább a szomszédos országok szabályozásának átvételét jelenti, ami az eddigiek ismeretében nem feltétlenül előremutató változás.

A román és a szlovák rendszer az aszimmetria következtében áttekinthetetlen, a magyar rugalmatlan rendszer. A kétféle aszimmetriát az a szakmai attitűd köti össze, ami mindkét esetben a jogszabályoknak való teljes megfelelést jelenti.

Az a jelenség, miszerint a tervgazdaságon alapuló országokban a számviteli szakma elveszti függetlenségét és hajlamát az önálló véleményalkotásra, még ma is érzékelheti hatását.

A vizsgált tizenöt évben mindhárom országban alapvető változások következtek be a számviteli szakmában. Szakmai szervezetek, egyesületek, kamarák jöttek létre. A nemzeti könyvvizsgálat és a beszámolóképzési szabályok eurokonformmá váltak, miközben megpróbálták feleleveníteni a háború előtti szakmai tradícióikat. A szakmai szervezetek külföldi és kormányzati segítséggel átképezték a szakembereket, hogy ismereteik megfeleljenek a nemzeti szabályoknak. A nemzetközi előírások ismerete nem számít ma már egyik országban sem kivételnek, sem ritkának.

A magyar, a román és a szlovák szakma által elért eredmények figyelemre és elismerésre méltók. Hogy mégis a szakmai magatartás kedvezőtlen tényezőjét emelem ki, annak nem az eddigi teljesítmény megkérdőjelezése vagy kisebbitése az oka.

Mindhárom országban ismert és elfogadott jelenség a vitatható szakmai kérdésekben állásfoglalást kérni, az adóhivataltól, illetve a Pénzügyminisztériumtól. Szakmájukat jól ismerő, munkájukat lelkiismeretesen végző szakemberek akkor fordulnak ilyen esetben hatósághoz, önálló értelmezés és döntés helyett, ha ezt a velük kapcsolatban lévő hatóságok érdekeikkel ellentétesnek tartják, esetleg büntetik is.

A vizsgált három ország szakembereinek jelentős része már a rendszerváltozás előtt is a szakmájában dolgozott, nagyon nehéz elvárni tőlük, hogy alapvetően másképp viselkedjenek. Különösen abban az esetben, ha a környezeti tényezők (esetünkben a szakma akcelerált fejlődése és a törvénykezési aszimmetria, illetve a háttérükben álló okok) ezt az attitűdöt erősítik, sőt elvárják.

Vizsgáljuk meg röviden az esettanulmány tanulságait! Elkészítésekor több olyan célkitűzésem is volt, amit érdemes ismét felidézni. A beszámolók kapcsán a számviteli információ szerkezetét és a (meghatározott) szerkezet által közvetített információtartalmat vizsgáltam. Ez volt az oka, hogy – szemben a magyar számvitel jelentős képviselőinek csoportosításával – a számviteli alapelveket aszerint csoportosítottam, hogy melyik vonatkozik a számviteli információra. Ez a tény nem mond ellent a fent említett csoportosításnak, hiszen az országtanulmányokban kiemelkedő szerepet kapott az óvatosság, mint ténylegesen preferált tartalmi alapelv (szemben a valódiság és a tartalom elsődlegessége a formával szemben elvvel). Ugyanakkor az eurokonformitás bizonyítása az azonos nettó eszközérték kimutatásával történt, nem pedig a nemzeti szabályok segítségével, ami megkérdőjelezhetlenné teszi az állítás objektivitását.

Az esettanulmány beszámolója hűen tükrözi a vizsgált folyamatok pozitívumait és negatívumait. A nettó eszközérték egyezősége alátámasztja, hogy a három átmeneti gazdaság beszámolója megfelel a nemzetközi előírásoknak.

A beszámolók összetétele (mérleg, eredménykimutatás, magyarázatok, cash flow-kimutatás, saját tőke-változás) szintén ezt az állítást támogatja.

Az azonos nettó eszközérték mögött azonban eltérő eszközmérés, vagyon- és eredményszerkezet áll. Különösen szembetűnő ez a román és szlovák beszámoló esetében, ahol a központi előírások számlaszámok szintjén definiálnak egy-egy vagyon- vagy eredménytényezőt. Ez a tény az állami információigény rendkívüli erősségét és az önálló értelmezés, döntés erőteljes leszűkítését jelenti.

Végigtekintve az eddigieken, a számviteli szakma korszerűségét és eurokonformitását kiemelve, megállapítható, hogy az értekezésben vizsgált feltevések léteznek és valóban befolyásolják ezekben az országokban a megbízható és valós kép érvényre jutását.

A hipotézisek vizsgálata kapcsán világosan látható volt, hogy a közelmúlt árnyai még mindig kísértének a régióban, ugyanakkor az is, hogy az eddig megtett út feljogosíthatja a magyar, a román és a szlovák számviteli szakmát arra, hogy alapvetően befolyásolja a számviteli jogalkotás tartalmát.

Hosszúra nyúlt-e az átmenet? Történelmi léptékkal mérve bizonyára nem. Szakmatörténeti szempontból, ha kiindulópontnak a mai értelemben vett számvitelt tekintem, már nem ennyire egyértelmű a válasz.

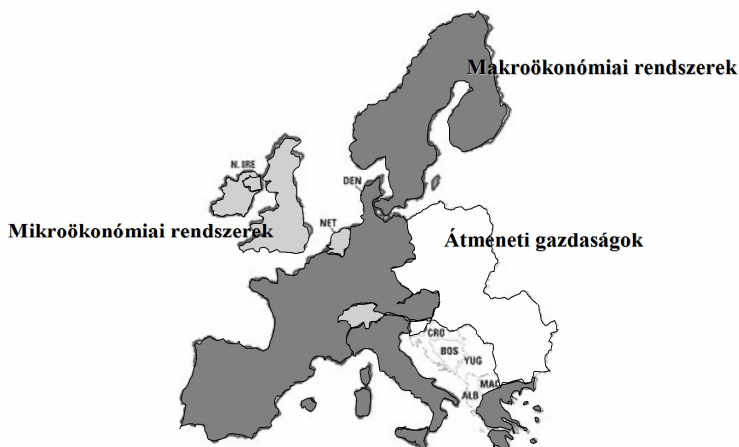
A dolgozat folyamán igyekeztem a sajátosságok mögé tekinteni. Ennek során olyan tényezők kerültek előtérbe, amelyek függetlenek magától a számviteli szakmától, és változásaik minden bizonnyal továbbra is befolyásolják majd ezt a szabályozást.

A 2. ábra jól szemlélteti, hogy az átmeneti gazdaságok még a kontinentális számvitelű európai országok között is jelentős helyet foglalnak el. Ha az ábrát tovább bővítém a Balti-országokkal, még jelentősebb lenne az arányuk. Ha hozzáteszem, hogy ezek az országok csatlakozta az Európai Unióhoz, sok tekintetben hasonló társadalmi-gazdasági, számviteli jellemzőkkel, akkor a fentiekben vizsgált sajátosságok kezelése túlmutathat a nemzeti határokon, még akkor is, ha a nemzeti beszámoló szabályozási rendszeréről van szó.

Az Európai Unió jelenlegi számviteli szabályozása nem ad és nem is adhat választ a nemzeti szabályozások közötti eltérésekre, amelyek biztosan fennmaradnak hosszabb távon is. Nem érdektelen azonban, hogy az új (és régi) tagállamok hogyan oldják meg a számviteli szabályozásban felmerülő gondjaikat. Az értekezés során vizsgált sajátosságok megváltozásához a három ország társadalmi-gazdasági helyzetének is változnia kell. Ez a változás nem zajlik majd le néhány év alatt, legalább évtizedeket vesz majd igénybe.

Az értekezés 2. fejezetének bevezetőjében azt a kérdést vettem fel, hogy Európa vizsgált része lemaradt-e a nyugat-európai országoktól vagy önálló régiót képez, önálló jellemzőkkel! Ebből következően változásának iránya nem kell, hogy feltétlenül megegyezzen azokéval. Milyen lehetőség mutatkozik akkor arra, hogy ezeket a sajátosságokat legalább tompítva javuljon a nemzeti beszámolók információinak minősége?

2. ábra
Az átmeneti gazdaságok Európában

Elsősorban az elmúlt tizenöt évben bekövetkezett, nagy horderejű számviteli változások adhatnak ehhez kellő energiát a szakembereknek. A feladatuk, hogy szakmailag és finanszírozási szempontból is független szervezeteket hozzanak létre, amelyek döntően befolyásolhatják a dolgozat során megfogalmazott nehézségek megoldását.

A kedvezőbb körülmények megteremtése mellett legalább ennyire fontos a szakmai utánpótlás megfelelő szemléletű felkészítése.

Felhasznált irodalom

Evans, L.–Nobes,C. (1996) Some mysteries relating to the prudence principle in the Fourth Directive and in German and British law. – *The European Accounting Review*, (5),2, pp.361-373.

Alexander, D. (1993) A European true and fair view? – *The European Accounting Review*, 1, pp.59-80.

Gray, S.J. (1988) *Towards a theory of cultural influence on the development of accounting systems internationally*. Abacus

Matukovics G. (2004) A számvitel jövőjének egyes kérdéseiről. – *Számvitel, Adó, Könyvvizsgálat*, (46),2, 64-71.o.

Mészáros L. (2003) Az uniós csatlakozással megkezdődik a magyar számviteli standardalkotás. – *Számvitel, Adó, Könyvvizsgálat*, (45),12, 521-522.o.

Parker, R.H. (2001) European languages of account. – *The European Accounting Review*, (10),1, pp.133-147.

Roberts, C.–Weetman, P.–Gordon, P. (1998) *International Financial Accounting. A Comparative Approach*. Financial Times Professional Limited, London

Sucher, P.–Seal, W.–Zelenka, I. (1996) True and fair in the Czech Republic: a note on local perceptions. – *The European Accounting Review*, (5),3, pp.545-557.

Tanulmány a magyar számviteli előírások (HAR) és a nemzetközi számviteli normák (IAS) hasonlóságai és különbségei vizsgálatáról. (2001) PricewaterhouseCoopers, Budapest

Walton, P. (1993) Introduction: the true and fair view in British accounting. – *The European Accounting Review*, (1),1, pp.49-58.

A szerzőnek a témakörben megjelent publikációi és konferencia előadásai

Publikációk

Borbély K. (1999) A számvitelről szóló 1991. évi XVII. Törvény módosításai és ezek hatása az éves beszámolót készítő vállalkozások befektetett eszközeinek értékére. In: *Annales of IBS 1998. Akadémiai Kiadó*, 34-43.o.

Borbély K. (1997, 2002) *Számvitel*. Talentum, Budapest

Borbély K. (2003a) A magyar számviteli szabályozó rendszer legfontosabb alakító tényezői a rendszerváltás után. In: „*A struktúraváltás évtizede*” *Jubileumi Tudományos Konferencia*, MÜTF, Tatabánya 35-44.o.

Borbély K. (2003b) A számviteli rendszert befolyásoló néhány tényező Romániában és Magyarországon *Közgazdász Fórum* (A Romániai Magyar Közgazdász Társaság szakmai közlönye) VI. évf. 3. szám : 17-21. o.

Borbély K. (2005a) Harmonizált számviteli szabályozó rendszerek Hasonlóságok és eltérések Szlovákiában és Magyarországon. – *Számvitel, Adó, Könyvvizsgálat*, (47),3, 140-143.o.

Borbély K. (2005b) Számviteli szabályozó rendszer. – *Számvitel, Adó, Könyvvizsgálat*, (47),5. 213-216.o.

Borbély K. (2006) Truth and competition (The Features of the Accounting Information in Some Transition Economies). In: *Átalakulási folyamatok Közép –Európában, Széchenyi István Egyetem, Jog- és Gazdaságtudományi Kara, Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskola, Évkönyv 2005, Győr*, 25-31.o.

Borbély K. (2006) Kinek ad igaz és hű képet az éves beszámoló Európában?, Tudás és versenyképesség pannon szemmel, Pannon Gazdaságtudományi Konferencia tanulmánykötet II, *Pannon Egyetemi Kiadó, 2006, Veszprém*, 48-53.o.

Katalin Borbély and Lisa Evans A Matter of Principle: Recent Developments in Hungarian Accounting Thought and Regulation (2006) *Accounting in Europe, Vol.3*. 2006. p.135-168.

Борбэли К. (2006) Развитие бухгалтерского учета и экономики в Венгрии Бухгалтерский учет, анализ и аудит: история, современность и перспективы развития: *Науч. конф. преподавателей, аспирантов и студентов: Тезисы докл. – СПб.: СПбГИЭУ, 2006. – 239 с.*

Konferencia előadások

Az európai számviteli szabályozás jelene és jövője (A verseny évtizede, Modern Üzleti Tudományok Főiskolája, Budapest, 2005. november 9.)

Valóság és verseny – A kelet-közép-európai régió számviteli információjának minősége és sajátosságai (Átalakulási folyamat Közép-Európában, Széchenyi István Egyetem, Győr, 2005. december 2-3.)

Kinek ad igaz és hű képet az éves beszámoló Európában? (Tudás és versenyképesség pannon szemmel, Pannon Egyetem, Veszprém, 2006. június 2.)

Accounting and Economy in Transition (The main features of the accounting system in some transitional countries) (Бухгалтерский учет, анализ и аудит: история, современность и перспективы развития, Санкт-Петербургский государственный инженерно-экономический университет, Szentpétervár, 2006. október 25-26.)